

Murádin János Kristóf*

**EGYÜTTÉLÉS VAGY ASSZIMILÁCIÓ?
AZ ERDÉLYI PÁRT VISZONYA AZ ETNIKAI
KISEBBSÉGEKKEL ÉSZAK-ERDÉLYBEN
1940 ÉS 1944 KÖZÖTT**

*COEXISTENCE OR ASSIMILATION?
THE RELATIONS OF THE TRANSYLVANIAN PARTY WITH THE
ETHNIC MINORITIES IN NORTHERN TRANSYLVANIA BETWEEN
1940 AND 1944*

ABSTRACT

The study deals with the problem of ethnic relations in Northern Transylvania after the Second Vienna Arbitration, when Hungarians became a majority and Romanians became a minority in the region, offering an overview of the problem from the political perspective. The study concentrates on the analysis of the minority politics of the Erdélyi Párt ['Transylvanian Party'], the most important party of the Transylvanians at that time, with special focus on its basic conception regarding ethnic problems in Transylvania. It presents the foundation of the Transylvanian Party, its representation in the Hungarian Parliament and its relations with the government concerning the minority issue. The study tries to give an overview on the politics of the Transylvanian Party regarding the minorities in Northern Transylvania: Romanians, Germans and Jews. It presents the successes and the failures obtained by the party in this matter in some very important aspects. Finally the decline of the Transylvanian Party and its political heritage are presented. The source material of the study consists of archival data, publications of the Transylvanian Party, special books, studies and publications in the contemporary press.

1. Bevezetés

Erdély már évszázadok óta vegyes lakosságú terület. A történelmi Erdélyben a román lakosság már a 18. század közepén abszolút többségbe került. Ettől kezdve beszélhetünk a helyi magyarság kisebbségi helyzetéről, ami természetesen hosszú ideig csak demográfiai értelemben volt érvényes. Az 1920-as közhatalomváltozást követően viszont jogilag is kisebbségbe került a magyar közösség a trianoni döntés értelmében Romániához csatolt erdélyi, partiumi és bánági régiókban. Hamaro-

---

* Dr. PhD. Murádin János Kristóf egyetemi adjunktus, kari kancellár, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar, Európai Tanulmányok Tanszék

san megkezdődött az erdélyi magyarok folyamatos küzdelme a kollektív kisebbségi jogok elismertetéséért és gyakorlati alkalmazásáért.

Ebben a mostanra már majdnem egy évszázada tartó kisebbségi helyzetben csak egyetlen rövid időszakra állt be szünet. Az 1940-es második bécsi döntést követően ugyanis a Magyarországhoz visszacsatolt Észak-Erdély területén újból abszolút többségbe került a magyarság. Ez az alig négy évig tartó, átmeneti időszak – amit a korszakban gyakran csak „kicsi magyar világnak” neveztek – nagyon fontos volt az erdélyi magyar társadalom számára, hiszen a nemsokára újból beálló kisebbségi létben a közösségi megmaradáshoz elengedhetetlenül szükséges belső megerősödést hozta el. A magyar egység megteremtése a korszakban alapkövetelmény volt, amit még a két világháború közötti kisebbségi megmaradás törvényei írtak elő. Az Észak-Erdélyben enyhe többségbe kerülő magyarság az erdélyi, transzszilván eszmeiségen alapuló, regionális egység létrehozásának lehetőségeit kereste minden téren. Politikai értelemben e törekvés legfontosabb letéteményese egyértelműen az Erdélyi Párt volt. Az észak-erdélyi magyarok gyűjtőpártjaként ez a politikai alakulat vállalta fel ugyanis programszerűen a teljes magyar egység megteremtését. E törekvésében pedig óhatatlanul konfliktusba került a helyi etnikai kisebbségekkel, elsősorban a visszacsatolt országrészen nagyon nagy létszámú, 41,5%-os arányban élő románsággal. Tanulmányomban a magyarság és a román, német, zsidó kisebbség politikai kapcsolatait veszem górcső alá Észak-Erdélyben, az 1940 és 1944 közötti időszakban, az Erdélyi Párt tevékenységének tükrében.

2. Általános politikai, demográfiai körülmények

Az 1940. augusztus 30-i német–olasz nagyhatalmi döntés értelmében, a korabeli kifejezéssel élve „Erdély szebb de sokkal szegényebb” fele került vissza Magyarországhoz. Ez magába foglalta a történelmi Erdély és a Partium északi felét, a Székelyföldet és Máramaros vidékét,¹ összesen 43 104 km²-es kiterjedéssel.² A visszacsatolt területek lakosságának összetétele igencsak vegyes volt. Ha az 1941-es magyar népszámlálás adatait nézzük, akkor eszerint a régió 2 557 000 lakosának 52,1%-a magyar, 41,5%-a román és 1,72%-a német anyanyelvű volt.³ Az 1 380 000 magyar mellett, 1 057 000 román és 44 000 német élt Észak-Erdélyben.⁴ A magyar népszámlálás is kimutatta, hogy a bécsi döntés által egészben vagy részben érintett tizenkét vármegye közül négyben (Beszterce-Naszód, Máramaros, Szolnok-Doboka, Szilágy) a román lakosság abszolút többségben volt. Ezzel szemben a visszakerült Ugocsa vármegye kivételével, ahol viszonylagos magyar többség mutatkozott, Bihar, Szatmár, Kolozs, Maros-Torda, Udvarhely, Csík és Háromszék vármegyékben abszolút magyar többség volt.⁵

Hogy mennyire vegyes lakosságú volt ez a régió, és hogy a terület etnikai összetételét illetően mennyire eltérőek voltak az álláspontok, azt jól mutatja az a tény, hogy a román statisztikák a magyarétól jelentősen különböztek és végeredményben román többségű területként határozták meg Észak-Erdélyt. A román adatok

még az összlakosság abszolút számában is eltértek, eszerint a Magyarországhoz visszacsatolt térség teljes lakossága csak 2 388 774 főt tett ki, amelynek 50,2%-a román és alig 37,1%-a volt magyar nemzetiségű.⁶ E statisztikai kimutatások is megerősítették tehát, hogy a románság abszolút száma meghaladja az egymilliót Észak-Erdélyben (1 195 582 fő), viszont a magyarokét több mint félmillióval kevesebbre becsülték (719 022 fő).

1. kép: Gróf Teleki Pál miniszterelnök és gróf Csáky István külügyminiszter az új erdélyi határ tanulmányozása közben. Bécs, 1940. augusztus 30.

Photo 2: Prime Minister Count Pál Teleki and Minister of Foreign Affairs count István Csáky, analysing the new Transylvanian borders.

Wien, 30 August 1940

Forrás: Ellenzék (Kolozsvár). 1940. szeptember 2. 199. szám. LXI. évfolyam. 2. old.

Mindez azonban nem változtatható a tényen, hogy a nagyhatalmi döntőbíráskodás Erdély megosztását eredményezte, és a régió északi részét, a Székelyfölddel együtt visszajuttatta Magyarországhoz, függetlenül attól, hogy az érintett vidékeken melyik nemzetiség volt többségben. Ezzel pedig csak méginkább felszította a két nép közötti többévszázados feszültségeket. A magyar fél keveselte a visszacsatolt területeket, a román fél pedig igazágtalannak és hosszú távon elfogadhatatlannak tekintette azok elvesztését.

Az új határt ezért mind Budapest, mind Bukarest csak átmenetinek tekintette. Ilyen körülmények között az etnikailag igencsak vegyes Észak-Erdély nagyon kényes helyzetben volt. A terület politikai megszervezése tehát a körülmények diktálta, azonnali szükségszerűség lett, amely halaszthatatlan feladatként állt mind a magyar kormányzat, mind az észak-erdélyi magyar vezetők előtt.

3. Észak-Erdély képviselete az Országgyűlésben

A politikai stabilizáció kulcskérdése az volt, hogy a magyar állam mennyire tudja politikailag integrálni a visszatért területeket. E téren pedig legnagyobb jelentőséggel az országgyűlési képviselet megszervezése bírt. A kérdés rendezése komoly nehézségekbe ütközött. A különleges történelmi események diktálta helyzetben ugyanis országgyűlési választásokat nem lehetett tartani, hiszen azok az Imrédy-kormány bukása miatt alig egy jó évvel korábban, 1939. május 28-29-e között zajlottak le.⁷ Ráadásul, ezek eredményeként, először jutott törvényhozási képviselethez a Nyilaskeresztes Párt. A szélsőjobboldal megerősödése komoly aggodalmakat váltott ki az azzal szemben álló pártokban. Ezek többsége – és különösképpen a kormánypárt – az Országgyűlésben 1939-ben megszerzett pozícióit nem akarta kockára tenni, és a további nyilas térhódítást, mint az újabb választások eredőjét, el akarta kerülni.⁸ Ezért a háború végéig újabb választásokra már nem került sor.⁹

Észak-Erdély viszont sürgősen képviselethez kellett hogy jusson a magyar parlamentben. A visszacsatolás konszolidációjának követelménye gyors megoldást kívánt. Erre két precedens kínálkozott. A Felvidék déli részének 1938. november 2-i visszacsatolása és Kárpátalja 1939. március 15–18-a közötti katonai elfoglalása után ezeken a területeken nem szerveztek választásokat, hanem meghívásos alapon összesen 38 felvidéki és kárpátaljai képviselővel egészítették ki az 1935–1939-es évi Országgyűlést.¹⁰ E vidékeken az 1939. májusi választásokat sem tartották meg, hanem a korábban behívott képviselőket a választások után összeülő új képviselőház átvette,¹¹ és törvényhozói munkájukat tovább folytathatták. Ugyanez a gyakorlat érvényesült azután Észak-Erdély esetében is 1940 őszén. Hozzá kell tennem azonban, hogy a korabeli magyar kormányzat ezt csak ideiglenes megoldásnak tekintette. A behívások célja az volt, hogy áthidalják azt a bizonytalan időszakot, amíg a visszaszerzett területek beépülnek az ország testébe és az egységes, új választói névjegyzékek elkészülnek, majd az általános választások megszervezése lehetővé válik.

Teleki Pál miniszterelnök a behívások legitimitációját növelni kívánta, és ezért arra törekedett, hogy – az „Erdély az erdélyieké” jelszót követve¹² – olyan képviselőket hívjon be a parlamentbe, akik a kisebbségi időkben való politikai helytállásuk folytán, korábbi képviselőként, képviselőjelöltként, vagy valamely nemzeti intézmény választott tisztségviselőjeként a helyi közösség bizalmát élvezték.¹³ Fontos szempont volt az is, hogy a behívandók ismerjék a román nyelvet és így a legnagyobb lélekszámú észak-erdélyi kisebbség igényeit és panaszait akadálytalanul közvetíthessék a kormányzat felé.¹⁴ Ugyanakkor a kormányfő hangsúlyt

fektetett arra is, hogy a behívott képviselőcsoport összetételében tükrözze a már korábban kialakult erdélyi politikai és társadalmi viszonyokat.¹⁵

A budapesti politikai képviselőről Észak-Erdélyben megoszlottak a vélemények. Míg gróf Bethlen György az egykori Országos Magyar Párt elnöke régi politikai alakulatát szerette volna újjászervezni,¹⁶ addig például az ún. erdélyi népi írók egyik legfontosabb vezető egyénisége, Tamási Áron népi demokratikus jellegű társadalmi szövetséget tervezett és kezdetől elvetette a pártpolitikát, mint a sajátos erdélyi gondok megoldási lehetőségét.¹⁷ Mikor azután kiderült, hogy ennek létrehozására nincs esély, Tamási elfordult a politikától és a parlamenti szerepvállalástól is távol tartotta magát. Azokat az erdélyi politikusokat pedig, akik a románsággal való szorosabb kapcsolatok hívei voltak, elsősorban a Romániai Magyar Népközösségben 1939-től szerepet vállaló közéleti személyiségeket – közöttük Kós Károlyt – eleve kihagyták a behívandók közül.¹⁸ Magát a Népközösség egykori vezetőjét, gróf Bánffy Miklóst viszont nem lehetett kizárni a törvényhozók közül, legfeljebb marginalizálni. A korábbi külügyminiszter az erdélyi politika megkerülhetetlen, központi személyisége volt. Ha képviselőnek nem is hívták be, Horthy felsőházi tagnak nevezte ki és belső titkos tanácsosi, valamint m. kir. kamarási rangot kapott.¹⁹ Igaz ez utóbbiak csak hangzatos, de politikailag súlytalan titulusok voltak.

Teleki Pál miniszterelnök egyik legfontosabb kérdésnek a magyar lakosság mellett, az észak-erdélyi román kisebbség budapesti képviselőjét tekintette, s erre vonatkozóan már a visszacsatolás után leszögezte, hogy „minden magyar állampolgárhoz, nemzeti hovatartozásától függetlenül, egyformán, a legnagyobb jóakarral” fog a kormányzat viszonyulni. Cserében viszont a románság helyi vezetőitől a magyar állam iránti lojalitást várta el.²⁰ Erre azonban vajmi kevés esély volt. A románság túlnyomó többsége ugyanis diktátumnak tekintette a második bécsi döntést és nem volt hajlandó együttműködni a magyar hatalommal. Inkább a politikai passzivitást választotta. Erre pedig éppen maga a magyar kormány kínált lehetőséget akkor, amikor a behívott képviselők között az észak-erdélyi román vezetőknek fenntartott tizenkét helyet 1940 őszén ideiglenesen betöltetlenül hagyta. Ugyanígy járt el a felsőház esetében is, ahol a számukra kijelölt három hely elfoglalását szintén elhalasztotta.

Feltehetjük a kérdést: mi készíthette a magyar kormányzatot arra, hogy az állam alapvető érdekével szembemelve, a törvényhozók behívásánál teljesen figyelmen kívül hagyja a milliós nagyságrendű román kisebbséget és ezáltal megbékélés helyett tovább szítssa a nemzetiségi gyűlöletet Észak-Erdélyben? Ennek az elsőre érthetetlennek tűnő döntésnek az az egyszerű ok állt a háttérében, hogy a Romániánál maradt dél-erdélyi magyar kisebbség bukaresti politikai képviselőjének biztosítására román oldalról még csak kísérlet sem történt. A mintegy 473 000 főt számláló romániai magyar közösségnek²¹ 1940 őszétől egy képviselője, vagy szenátora sem volt a román parlamentben. A két ország között ebben az időszakban kibontakozó kölcsönöségi politika a törvényhozói mandátumok esetében is érezte hatását. Látva a helyzet tarthatatlanságát, a magyar kormányzat később,

1941-ben és 1942-ben tett ugyan néhány bátortalan kísérletet az ügy rendezésére, de az észak-erdélyi román kisebbség vezetői mindannyiszor visszautasították, hogy a magyar Országgyűlésben szerepet vállaljanak. Döntésüket megannyiszor a bukaresti vezető körök tiltásával indokolták.²² Hogy ennek volt bizonyos reális alapja azt jól mutatja az a tény, hogy a Román Királyság elvetett minden olyan gesztust, amely a második bécsi döntés után kialakult helyzet román részről bármilyen formában való elismerését jelenthette volna. Ezzel pedig a román kormány voltaképpen a magyar hatalom észak-erdélyi kiépülését és megszilárdulását szerette volna gátolni, abban reménykedve, hogy a területi elcsatolásról hozott nagyhatalmi döntés később megváltoztatható lesz és a régió visszakerülhet Romániához. Amennyiben viszont a helyi román vezetők a magyar Országgyűlésben szerepet vállalva, részt vettek volna a budapesti törvényhozásban, ez a román területi revíziós törekvésekre árnyékot vethetett volna. Nem is jelentek meg egyszer sem a felkért román képviselők és felsőházi tagok a magyar parlamentben Észak-Erdély magyar uralom alatt állásának négy éve alatt.

4. Az Erdélyi Párt megalakulása

A nagylétszámú román kisebbség politikai szembenállásának körülményei között a magyar egység megteremtése elsőrendű kérdéssé vált a vegyes lakosságú régióban. Erre a legmegfelelőbbnek egy nagy észak-erdélyi magyar tömegpárt létrehozása mutatkozott, amely összefoghatta volna – a szélsőségeket leszámítva – az összes erdélyi politikai irányzatot. Egy ilyen erdélyi gyűjtőpárt gondolata kedves volt a magyar kormányzat előtt is, amelynek a helyzet stabilizálásához szüksége volt egy erős, regionális, támogató politikai formációra. Ez adta meg a lehetőséget az Erdélyi Párt létrehozására.

A párt megalakítása négy lépcsőben ment végbe. Először 1940. november 12-én az ötven észak-erdélyi magyar képviselő egy átmeneti jellegű, pártonkívüli parlamenti csoportba tömörült a csíkszeredai Pál Gábor elnöklete alatt.²³ Az erdélyiek parlamenti frakciója hivatalosan az Erdélyi Magyar Képviselők Pártonkívüli Csoportja nevet viselte.²⁴ A pártalakítás második mozzanata egy hónappal később következett be, amikor a pártonkívüli csoport 1940. december 13–15-e között tartott, háromnapos értekezletén felvette az Erdélyi Párt nevet.²⁵ Az új politikai formáció létrehozásának harmadik fázisa annak hivatalossá tétele volt a képviselőházban való nyilvános bejelentés által. Erre a közbejött téli szünet miatt már csak 1941. február 7-én került sor.²⁶

Azzal az elhatározással, hogy saját pártot alakítanak, az erdélyi képviselők mindenekelőtt elejét akarták venni annak, hogy Erdély az anyaországi pártharcok színterévé váljék. „Minket, fiatalokat – [...] emlékezett vissza később Vita Sándor képviselő – nem nagyon érdekeltek a pártküzdelmek, amint, sajnos, nem figyeltünk eléggé a magyarországi politika alakulására, a jobboldal előretörésére sem,

és még kevésbé az európai nagyhatalmak ellentéteire. Ez hiba volt, de minket az erdélyi magyarság megmaradása és felemelése érdekelt csupán.²⁷

A párt létrehozásának utolsó és legfontosabb lépése az alapító nagygyűlés megtartása volt, amire 1941. május 28-án, a visszacsatolt erdélyi területek központjában, Kolozsváron került sor.²⁸ A nagygyűlést, jelképes módon, az Erdély Magyarországgal való unióját 1848. május 30-án kimondó, utolsó erdélyi országgyűlés színhelyén, a Redut épületében, a jeles történelmi esemény szinte napra pontosan 93. évfordulóján szervezték meg.²⁹ A nagygyűlésen, az időközben megalakult mintegy 700 észak-erdélyi vármegyei, városi és községi párttagozat képviselői elfogadták a párt programját és megválasztották az országos vezetőséget. A pártelnök gróf Teleki Béla zsidói földbirtokos, az időközben tragikus körülmények között elhunyt Teleki Pál miniszterelnök távoli rokona lett.³⁰ Ügyvezető alelnökké a kolozsvári Albrecht Dezső országgyűlési képviselőt, alelnökké pedig a szatmári Ember Géza képviselőt és a csikszeredai dr. Kolombán József ügyvédet választották meg. Így mindkét nagy, magyarok által abszolút többségben lakott észak-erdélyi térség (a Székelyföld és a Partium északi fele) egyenlő súllyal lett képviselve a pártvezetésben. Az EP országos politikai főtitkára ugyanakkor a kolozsvári dr. Mikó Imre képviselő lett, pénztárosnak Szász István EMGE-igazgatót, ellenőröknek pedig Rácz Mihály építőmestert, felsőházi tagot és Szilágyi András kispapját választották meg.³¹

5. Az Erdélyi Párt a magyar közéletben

Az 1941 tavaszán zászlót bontott Erdélyi Párt kulcsfontosságú tényező volt Észak-Erdély magyar parlamenti képviseletében, viszont korántsem sikerült az összes erdélyi képviselőt összefognia. A nagy tekintélyű székely politikus, dr. Pál Gábor és négy képviselőtársa nem értett egyet az EP létrehozásával és ezért párttonkívvül maradt. Heten a képviselőházat domináló kormánypártba (Magyar Élet Pártja) léptek be, míg egy erdélyi képviselő a Független Kisgazdapártnak, egy másik pedig a Magyar Megújulás Pártjának lett tagja.³² A megmaradt 36 erdélyi képviselő csoportja képezte az Erdélyi Párt képviselőházi frakcióját,³³ amely a Ház 369 fős testületének³⁴ 9,75%-át tette ki. Ezáltal pedig a párt létrehozásakor, 1941. májusában 214 mandátummal (58%) bíró kormánypárt után, az EP a második legnagyobb politikai erőt jelentette a képviselőházban.

Ha viszont a teljes Országgyűlést vesszük górcső alá, akkor valamelyest árnyaltabbá válik a kép, hiszen az összesen 352 tagú felsőházban 43 erdélyi foglalt helyet, akik közül csak 14 volt erdélyi párti. Ők a felsőház tagságának mindössze 3,97%-át tették ki. Az Erdélyi Párt összesen 50 törvényhozója pedig a teljes Országgyűlés 721 fős tagságának³⁵ 6,93%-át adta. Ugyanakkor – csak az erdélyieket véve figyelembe – a 93 főből álló észak-erdélyi parlamenti képviselet 53,76%-a erdélyi párti volt. Ez pedig végső soron azt jelentette, hogy Észak-Erdélyt a magyar Országgyűlésben domináns módon az Erdélyi Párt képviselte.

A felülről létrehozott új gyűjtőpárt magját az erdélyi párti képviselők és felsőházi tagok 50 fős csoportja alkotta. Ők dolgozták ki a párt ideológiáját és szervezték meg az észak-erdélyi részeken a vármegyei és helyi tagozatok megalakítását. A központilag, Budapestről irányuló pártépítés gyorsan haladt, és az erdélyi magyarság tömegesen iratkozott be az Erdélyi Pártba, amely így fővárosi klubpártocskából, szinte egyik napról a másikra, regionális tömegpárttá alakult át. Tagsága az 1941. májusi alakuló nagygyűlés idejére elérte a 200 000-et, majd 1942. januárjára 243 500-ra emelkedett. A megközelítőleg negyedmilliós taglétszám ezután stabilizálódott: 1943 decemberében az EP-nek még mindig 231 181 tagja volt.³⁶ Ez statisztikailag azt jelentette, hogy a négyéves magyar uralom időszaka alatt minden negyedik észak-erdélyi magyar felnőtt az Erdélyi Párt tagja volt. Így a párt valóban megvalósította a helyi magyarság politikai-társadalmi egységét és ezirányú erőfeszítései sikeresnek bizonyultak.

6. Az Erdélyi Párt kisebbségpolitikája

Amennyire eredményes volt az Erdélyi Párt magyar nemzetpolitikája, annyira kevés pozitív megvalósítást tudott felmutatni a az EP a kisebbségi kérdésekben! Hiszen minél inkább központi tényezőjévé vált a magyar nemzeti egységnek Észak-Erdélyben, annál idegenebbé és ezért elutasítottabbá vált a helyi nemzeti kisebbségek körében. Mindezt csak fokozta az a tény, hogy az Erdélyi Párt kezdetől kormánytámogató politikai erő volt, ami által többek szemében Budapest meghosszabbított karjának tűnt Észak-Erdélyben. A magyar kormányzattal való szoros kapcsolatot mutatják a párt még 1940 végén kidolgozott, eredeti stratégiai célkitűzései is:

„Megtartani az erdélyi magyarság politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális egységét

A kormánnyal együttműködve újjáépíteni Erdélyt és bekapcsolni az ország egységes vérkeringésébe

Erdélyi szellemmel szolgálni Magyarország belső átalakulását és megerősödését.”³⁷

A kisebbségekkel való kapcsolatait illetően az Erdélyi Párt vezetőinek korábbi, két világháború közötti tapasztalataiból indult ki. A királyi Románia sok szempontból elhibázott kisebbségpolitikája negatív példaként lebegett az annak következményeit azelőtt személyesen megtapasztaló erdélyi párti politikusok előtt. A nemzeti kisebbségek, és köztük is elsősorban a magyarok kirekesztése a politikai életből, közösségi fejlődésük minden lehetséges eszközzel való akadályozása és végső soron az erőszakos asszimilációjukra tett kísérletek nem lehettek követendő példák az Erdélyi Párt számára. Hiszen ezek az elnyomó törekvések pontosan az ellentétes hatást váltották ki a magyar nemzeti közösségben: bezárkózáshoz és mintegy sündisznóállásba húzódba, a román többséggel való szembenálláshoz vezettek. Ez pedig nagymértékben hozzájárult a román állam belső meggyengülé-

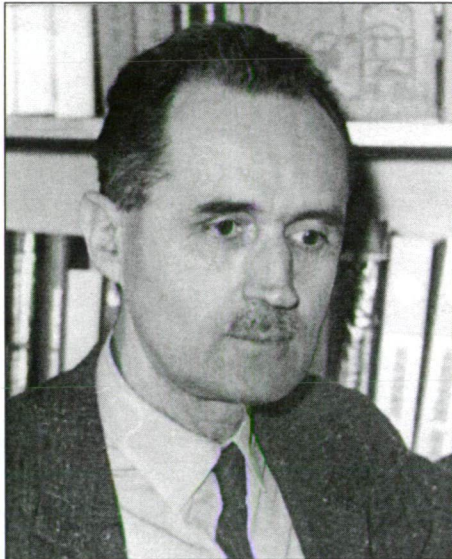

séhez és nemzetközi elszigetelődéséhez, végső soron pedig az 1940-es területvesztésekhez. Észak-Erdély lakosságának etnikai összetételét figyelembe véve, és a nagyhatalmi döntőbíráskodással megvalósított visszacsatolás román társadalmi elutasíttóságára, valamint a dél-erdélyi magyarság kényes helyzetére való tekintettel, az Erdélyi Párt kisebbségpolitikáját nem építhette ilyen alapokra.

Ehelyett a párt, Teleki Pál miniszterelnök eszméiből kiindulva, az ún. „szentistváni gondolatot” tekintette kisebbségpolitikája vezérelvének. Eszerint a legfőbb cél a kisebbségek befogadása volt a magyar politikai nemzetbe. Ehhez pedig a magyarság megerősítését tartották szükségesnek minden lehetséges módon és eszközzel. Reményeik szerint így végső soron vonzóvá válhat a magyar nemzethez való tartozás gondolata, ami előbb politikai, majd kulturális és gazdasági téren valósulna meg, elvezetve az identitásbeli azonosulásig.

2. kép: Dr. Mikó Imre országgyűlési képviselő, az Erdélyi Párt országos politikai főtitkára

Photo 2: Deputy dr. Imre Mikó, the political secretary general of the Transylvanian Party

Forrás: Dr. Szász István Tas magángyűjteménye (Leányfalu, Magyarország)

Összességében tekintve a kérdést, a magyar kormányzat, és egyben az Erdélyi Párt célja hosszú távon nem a nemzeti kisebbségek konzerválása volt, hanem a magyarsággal rokonszenvező nemzetiségi lakosság természetes asszimilációjának felgyorsítása. Ezt azonban nem erőszakos, hanem éppen ellenkezőleg, békés úton látták megvalósíthatónak és hosszú, több évtizedes folyamatnak tekintették. Minderről, egyik 1942. november 20-án elhangzott képviselőházi beszédében dr. Mikó

Imre, az Erdélyi Párt országos politikai főtitkára, a nemzetiségi kérdések egyik párton belüli vezető szakértője, így nyilatkozott: „Tévedés volna azt hinni, hogy a nemzetiségek fejlődésének megbénításával a nemzetiségi kérdés megoldható. [...] Az egyetlen helyes, pozitív és alkotó nemzetiségi politika az, amelyik a magyarság megerősítését tűzi ki feladatául. [...] Az erőszakos asszimiláció önámítás és kicsinyhitőség. Önámítás azt hinni, hogy a név- és vallásváltoztatás elég ahhoz, hogy valaki magyarrá váljék és kicsinyhitőség azt gondolni, hogy a magyarságot csak a nemzetiségek renegátjaival lehet megerősíteni. [...] A magyarságot kell megerősíteni úgy mennyiségében, mint minőségében ha azt akarjuk, hogy lekösse azokat a nemzetiségeket, melyek hisznek a szentistváni gondolatban és semlegesítse azokat, akik a határokon túlra kacsintanak. Ennek a célnak a szolgálatába kell állítani a földbirtokpolitikát, szociálpolitikát, népegészségügyet, adózási rendszert, közigazgatást, közoktatást, a valláserkölcsei nevelést és a nemzetvédelmi propagandaszolgálatot.”³⁸

6.1. Az Erdélyi Párt viszonyulása a német kisebbséghez

Az Erdélyi Párt kisebbségpolitikáját azonban nem lehet egységesnek tekinteni. A párt rugalmasságát mutatja az a tény, hogy a különböző nemzetiségekkel szemben más és más politikát folytatott, felismerve az eltérő helyzetekből adódó, különböző viszonyulásokat a magyarsághoz. Az Észak-Erdélyben kis létszámú, de évszázadok óta belső önrendelkezésben élő németajkú kisebbség, elsősorban a Beszterce környéki szászság és a partiumi svábok még el nem magyarosodott része számára lehetővé akarta tenni autonómiájuk fenntartását. Igaz, e tekintetben budapesti hatás is érvényesült, hiszen a náci Németország által erőteljesen támogatott magyarországi német nemzeti kisebbség számára a magyar kormány különleges jogállást ismert el.

6.2. Az Erdélyi Párt viszonyulása a román kisebbséghez

Ezzel szemben, a legszámtovább etnikai kisebbség, a milliós nagyságot meghaladó észak-erdélyi románság legnagyobb részét illetően a magyar kormány Romániával szemben folytatott ún. „kölcsonösségi politikáját” vette át az EP. A két állam kapcsolataiban követett kölcsonösségi politika 1940. október 4-én vette kezdetét azzal, hogy a dél-erdélyi magyarság elleni sorozatos atrocitások hírére a magyar állami hatóságok Nagyváradról és Kolozsvárról több neves román értelmiségit, családjával együtt kitoloncoltak az országból. Erre válaszként, Ion Antonescu román diktátor elrendelte, hogy csak annyi magyar nyelvű újság jelenhet meg Romániában, mint amennyi Észak-Erdélyben román nyelven.³⁹ Ezt követően pedig állandósultak a diszkriminatív intézkedések mindkét fél részéről, amelyeket minden esetben a mondhatni „tűszként” használt dél-erdélyi magyar és észak-erdélyi román kisebbség volt kénytelen elszenvedni.

A román kisebbséghez való viszonyulását maga az Erdélyi Párt is mindig a dél-erdélyi magyarság sorsával kötötte össze. Dr. Mikó Imre már idézett, a kor-

szakban nagy visszhangot keltő, 1942. november 20-i képviselőházi beszédében kifejtette: „Azt [...] pártom nevében [...] le kell szögezni, hogy nem biztosíthatjuk nemzetiségeinknek a jogok teljességét mindaddig, amíg az ő nemzeti államaik magyar véreinktől nem csak a közösségi élet, hanem az egyéni élet és szabadság fizikai feltételeit is megtagadják. Ezért pártom nevében szükségesnek tartom leszögezni, hogy csak olyan mértékben vagyunk hajlandók az észak-erdélyi románság számára a kisebbségi jogok biztosításához hozzájárulásunkat adni, amilyen mértékben a dél-erdélyi magyarság jogokkal rendelkezik.”⁴⁰ Ez pedig jószerével a teljes jogfosztottságot jelentette, hiszen csak a román lakosság nagyon kis része számára ismerte el az Erdélyi Párt az alapvető emberi jogokat: őket a „magyar állameszmét magévá tevő román népként”⁴¹ határozta meg 1941-ben elfogadott programjában. A románság elenyésző kisebbségét jelentő csoport „számára biztosítani kívánjuk nyelve használatát, a közoktatásban, közigazgatásban és a bíróság előtt, egyházi megbecsülését, a munka szabadságát, nemzetiségi érzése védelmét, politikai jogai gyakorlását”⁴² – szögezte le a pártprogram. A jobbiztosítás mértéke viszont ez esetben is a kölcsönösségtől függött, ami eleve lehetetlenné tette, hogy ezek az alapvető jogok a gyakorlatban érvényesüljenek. Ugyanis a dél-erdélyi magyarság az Antonescu-diktatúra ideje alatt Romániában szinte minden jogától megfosztatott és sosem látott mértékű elnyomásban élt.⁴³ Mindez hamarosan aláasta az Erdélyi Párt kisebbségpolitikáját, ami hitelt vesztetté vált az észak-erdélyi nemzetiségek előtt.

6.3. Az Erdélyi Párt viszonyulása a zsidó közösséghez

A párt kisebbségpolitikájának kudarcához leginkább a zsidósággal szembeni hozzáállás járult hozzá. Igaz ugyan, hogy az EP a zsidók deportálását és a Németországban kidolgozott ún. „végső megoldást”, mint vállalhatatlan elképzeléseket, eleve elvette, a zsidó közösség jogfosztását azonban nem ellenezte, és e téren a magyar Országgyűlés által elfogadott 1938-as első, és 1939-es második zsidótörvényhez utólag maga is alkalmazkodott. Képviselői egy részével pedig megszavazta az 1941-es harmadikat. E tekintetben legfeljebb csak jelképes erejű üzenet lehetett az, hogy ez utóbbi törvény képviselőházi megszavazásakor az EP egyik képviselője, a kolozsvári református lelkész, László Dezső meg sem jelent az ülés-teremben.⁴⁴

Az Erdélyi Párt a zsidókérdés tekintetében nehéz helyzetben volt, hiszen a román uralom két évtizede alatt számos erdélyi magyarérmű zsidó ember állt ki a magyar kisebbség jogainak biztosításáért és segítette Erdély magyarságát a kisebbségi megmaradásért folytatott harcban. Az EP 1940 után komoly dilemma elé került, hiszen az asszimilálódott, magyar kultúrájú zsidók ellen – éppen a szentistváni gondolat jegyében – nem fogadhatta el a kormányzat által előterjesztett jogtalan, súlyosan diszkriminatív rendelkezéseket. Ugyanakkor szembe sem mehetett a magyar kormánnyal, hiszen annak köszönhette a területi visszacsatolást, és ezáltal önnön létét! Az Erdélyi Párt ezért bizonyos mértékig kompromisszumos megoldást választott: programjában a kormányzat által elvárt diszkriminatív intéz-

kedéseket nem az egész zsidóság, hanem csak annak bizonyos része ellen kérte. „A román uralom alatt az erdélyi magyarság testéről önként levált (sic!) zsidósággal szemben – szögezte le a pártprogram – helyeslünk és sürgetünk minden olyan törvényes és kormányintézkedést, mely a kérdés általános európai rendezéséig a zsidóságot a nevelés, közvéleményalakítás és jogszolgáltatás területéről teljesen kizárja, a gazdasági életben pedig sürgős módot nyújt arra, hogy helyüket magyar szakemberek foglalhassák el. Mivel a termelő tőkét nemzeti vagyonnak tekintjük, a tőke és a termelés irányítása nem maradhat zsidó kézben.”⁴⁵

Kijelenthető tehát, hogy az Erdélyi Párt a zsidókérdésben alkalmazkodott a korabeli általános magyarországi irányvonalhoz, viszont tény, hogy az anyaországi pártok nagy többségéhez képest visszafogottabb, kevésbé radikális álláspontot alakított ki a kérdésben. Ugyanakkor határozatlansága, a zsidó lakossághoz való felemás viszonyulása a párt kisebbségpolitikáját ez esetben is hiteltelenné tette.

3. kép: Vita Sándor az Erdélyi Párt országgyűlési képviselője

Photo 3: Sándor Vita, deputy of the Transylvanian Party in the Hungarian Parliament

Forrás: Dr. Szász István Tas magángyűjteménye (Leányfalu, Magyarország)

Egységesen ugyanis sosem lépett fel a zsidó közösség védelméért és amikor 1944-ben ez az ügy tragikus fordulatot vett, nem állt ki a zsidóság deportálása és elpusztítása ellen. Igaz ugyan, hogy voltak egyéni kezdeményezések a párton belül zsidó emberek megmentésére, ezek azonban legfeljebb csak árnyalni tudták azt a szégyenfoltot, ami emiatt a pártra vetült. Mégis említésre érdemes a köz-

tudottan náciellenes Vita Sándor erdélyi párti képviselő zsidómentő akciója, aki Jaross Andor belügyminiszternél közbenjárva elérte, hogy az erdélyi művelődési és gazdasági életben érdemeket szerzett zsidókat ne deportálják. A mentesítési kérelmek elbírálására 1944. májusában felkért Vita Sándor⁴⁶ zsidók százait óvta meg az elhurcolástól, a biztos haláltól. „Megtudtam – jegyezte meg majd öt évtizeddel később Önéletírásában minden öntömjénezés nélkül és igen szükszavúan –, hogy a kolozsvári zsidók deportálása június közepéig befejeződik, én viszont május közepén kaptam a megbízatásomat... Nekem végülis sikerült mintegy 60–70 zsidó család számára a mentesítést megszerezni.”⁴⁷ Azonban mindez eltörpült a végül deportált és meggyilkolt zsidók tízezrei mellett. Ezt természetesen maga Vita Sándor is jól tudta, s ezirányú tevékenységét öccséhez írott egyik levelében még évtizedekkel később is eképpen ítélte meg: „Én ebben a kérdésben heteken át nagyon sokat fáradtam, nem is eredménytelenül. De ha meggondolom, ez az eredmény alig volt több a semminél. Kolozsvárról elvittek kb. tizenötezer zsidót,⁴⁸ meg lehetett menteni talán kétszázat. De az volt a baj, hogy ha valaki bement a gettóba, akkor már el volt veszve – így többek közt Karácsony Benő, Lakatos Imre stb.”⁴⁹

7. Az Erdélyi Párt befolyásának korlátai kisebbségi kérdésekben

A zsidómentési akciók felemás eredményei jól érzékeltetik az Erdélyi Párt gyengeségét. A vegyes lakosságú Észak-Erdélyben különös súlyt kapó kisebbségi kérdéseket egyetlen esetben sem tudta megfelelően kezelni. Ennek oka azonban nem a párt feltételezett ultranacionalista jellege volt – mint ahogyan többen később vélték – hanem a létrehozásának körülményei miatt a kormányzattal való szembenállásának lehetetlensége és a budapesti döntéshozásra gyakorolt befolyácsolási képességének korlátozottsága. Az Erdélyi Pártot ugyanis alapvetően regionális alakulatnak tekintették a korabeli magyar politikai életben, és bár a képviselőház második legerősebb frakcióját adta, a törvényhozás abszolút többségét alkotó, domináns kormánypárt mellett mindvégig perifériálisnak volt mondható. Ráadásul, ahogy a háború haladt előre, a legfontosabb döntéseket egyre gyakrabban a parlament meghallgatása nélkül, a minisztertanácsokon, vagy közvetlenül a minisztériumokban hozták meg.⁵⁰ Az Országgyűlést pedig Horthy többször is elnapolta a szélsőjobboldal hatásának semlegesítéséért. Így például 1943. május 4-től október 21-ig a parlamenti munka majdnem fél éven át szünetelt.⁵¹ A vezető minisztériumokra pedig az Erdélyi Párt jóformán semmilyen hatással sem volt, hiszen egyetlen minisztere báró Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter volt,⁵² akinek például az oly fontos nemzetiségi kérdés alakulására vajmi csekély befolyása lehetett. Maradt tehát a minisztériumi közbenjárás lehetősége, amivel az EP, budapesti képviselői irodáján keresztül, egyre gyakrabban élt. Vármegyei tagozatai szervezett módon juttatták el az igényeket a Botár István képviselő által vezetett fővárosi központi pártirodába, majd onnan a különböző minisztériumokhoz. Minden minisztérium mellé a párt két összekötő képviselőt delegált, olyanokat akik az

illető terület szakértőinek számítottak. Ezek egy-egy magasrangú minisztériumi tisztviselővel tartottak kapcsolatot és beszélték meg a különböző problémákat.⁵³ Ezzel a módszerrel egyéni kéréseket több esetben is meg tudott oldani az Erdélyi Párt, de az igazán fajsúlyos közügyekben, mint amilyen a közigazgatási reform problémája, vagy éppen a nemzeti kisebbségekhez való viszonyulás, ilyen módon sem tudta az erdélyiek érdekét érvényesíteni.

Egy bizonytalan jövő elé néző, vegyes lakosságú régióban, két, egymáshoz ellenségesen viszonyuló állam között, az Erdélyi Párt nem tudott kibontakozni. A dél-erdélyi magyar kisebbség román hatóságok általi elnyomása miatt folyamatos lépéskényszerben lévő politikai alakulat többször is megpróbált közvetíteni a magyar és a román kormányzat között kisebbségi kérdésekben. Ezek a kísérletek azonban megannyiszor eredménytelenül végződtek, egyrészt a kölcsönösségi politika, másrészt az Erdélyi Párt román politikai életben való legalitásának teljes hiánya miatt. A bukaresti kormány szemében ugyanis a „törvénytelen módon, erőszakkal elvett észak-erdélyi területen” létrehozott magyar etnikai pártnak semmilyen létjogosultsága nem volt!

Az Erdélyi Párt kisebbségpolitikája ezért nemcsak eszmei téren, de a gyakorlatban is sikertelen volt. Mindezt csak felerősítette a tény, hogy a párt semmilyen kapcsolatot nem tudott kiépíteni az észak-erdélyi románsággal. A régió legnagyobb lélekszámú kisebbsége mereven elzárkózott a „magyarok pártjától”. Továbbá súlyosbította az EP kisebbségpolitikájának sikertelenségét a második bécsi döntés után felerősödő nacionalista közhangulat és a párt eleve behatárolt működési területe. Mindemellett pedig az alig négy éven át tartó, rövid működési periódus is lehetetlenné tette azt, hogy az Erdélyi Párt konszolidált politikai erőként, hatékony kisebbségpolitikát tudjon folytatni.

Jelentős eredményeket az Erdélyi Párt sokkal inkább a nemzetpolitikában ért el – mint ahogy már szó volt róla. E téren meghatározó alapelvei közé tartozott az interbellikumból megörökölt és a magyar állam keretében megerősített, erdélyi regionális identitástudat, az erdélyi magyar nemzeti szolidaritás, a társadalmi rétegek között szoros kapcsolatot építő transzszilván eszme, az anyaországánál toleránsabb kisebbség szemlélet és nem utolsósorban a „magyar Erdély” újjáépítésének és felvirágoztatásának gondolata.

8. Az Erdélyi Párt megszűnése

Az Erdélyi Párt nemzetpolitikája azonban nem tudott kiteljesedni, ugyanis nem volt képes e téren irányelveit gyakorlatba ültetni. Megakadályozta ebben az ország 1944. március 19-én bekövetkező német megszállása. A politikai életet Magyarországon megbénító katonai akció nem csak az EP elképzeléseinek legalább részbeni megvalósítását gátolta meg, de hovatovább magát a párt működését is ellehetetlenítette. A gyűléstilalom bevezetésével⁵⁴ és a pártélet ennek következtében való felfüggesztésével az Erdélyi Párt többé nem tudott cselekvőképes politikai

tényező lenni. Gróf Teleki Béla elnök a párt helyzetéről így vélekedett: a német megszállásig „nehéz volt, azután kiúttalanul reménytelen lett”.⁵⁵ Magában a pártban is szakadás állt be. Teleki Béla pártelnök, Vita Sándor, Mikó Imre és néhány képviselőtársuk passzivitásba vonult, míg Albrecht Dezső és a párt jobboldali szárnya a Sztójay-kormány alatt is vállalta a parlamenti tevékenységet. Ez azonban már túlmutatott az Erdélyi Párton, amely a román átállás másnapján, 1944. augusztus 24-én kiadott, politikai pártokat feloszlató kormányrendelet⁵⁶ következtében formálisan is megszűnt létezni.

9. Az Erdélyi Párt szellemi öröksége

Az alig négy évvel korábban nagy reményekkel és távlati elképzelésekkel induló Erdélyi Párt gyors és látványos összeomlása azonban nem jelentette egyben a párt által hordozott értékek eltűnését is. Azok 1944 után is továbbéltek, igaz latens módon, hiszen az új politikai hatalom számára nem voltak tolerálhatóak. Napjainkban pedig ezek képezik az EP szellemi hagyatékát. Gyakorlati szempontból a párt legjelentősebb öröksége az, hogy meg tudta őrizni és tovább tudta éltetni az interbellikum évtizedeiben kikristályosodott erdélyi magyar politikai hagyományokat a budapesti központosító törekvések ellenére is. Ennek legfontosabb elemei az anyaországinál kompromisszumkészebb kisebbségpolitika és a szociális érzékenység, amelyek az Erdélyi Pártot működésének egész ideje alatt jellemezték. Ugyanakkor az EP továbbfejlesztette a két világháború közötti kisebbségi időkből örökölt osztatlan erdélyi magyar egység gondolatát, amit összmagyarországi szintre kívánt felemelni. Nem rajta múltott, hogy ez a gyakorlatban nem sikerülhetett. Az viszont tény, hogy Észak-Erdélyben igenis elérte a magyar közösség példátlan összefogását és még ha csak igen rövid időre is, de egybekovácsolta a helyi magyarságot.

Mindemellett az EP sikertelen kísérletei is utólag hasznosítható politikai tapasztalatot hordoznak. Az alkotmányos úton megvalósítandó, szociális reformok ügye, amelyekért annyit küzdött a párt, napjainkban is fontos elvárás, aminek folyamatos keresztülvitele a társadalmi béke és kiegyensúlyozottság egyik záloga. Kisebbségi kérdésekben pedig az Erdélyi Párt kudarcából leszűrhető legfontosabb tanulság az, hogy csakis a nemzetiségekkel való folyamatos kommunikáció vezethet el az etnikumközi kiegyezéshez Erdélyben. Ez végső soron alapvető feltétele az erdélyi magyarság életképes nemzeti közösségként való megmaradásának.

JEGYZETEK

1. L. Balogh Béni (2002): A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés. *Múltunk Könyvek*. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda. 5. old.
2. Thirring Lajos (1940): A visszacsatolt keleti terület. Terület és népesség. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1940/8-9. szám. 663. old.
3. Fogarasi Zoltán (1944): A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságunkint 1941-ben. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1944/1-3. szám. 4. old.
4. Ablonczy Balázs (2011): A visszatért Erdély 1940–1944. Jaffa Kiadó. Budapest. 47. old.
5. Korom Mihály (1988): A második bécsi döntéstől a fegyverszünetig. In Rác István (szerk.): *Tanulmányok Erdély történetéről*. Csokonai Kiadó. Debrecen. 176–177. old.
6. Aurică, Simion (1996): *Dictatul de la Viena [A bécsi diktátum]*. Ediția a II-a. Editura Albatros. București. 363. old.
7. Filep Tamás Gusztáv (2008): A „visszatért” magyarok és nem magyarok beilleszkedése, jogi helyzetük és magatartásuk. In Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 155. old.
8. Romsics Ignác (2003): *Magyarország története a XX. században*. Harmadik, javított és bővített kiadás. Osiris Kiadó. Budapest. 226. old.
9. Filep T. G. (2008): i. m. 156. old.
10. Lásd erről bővebben: Dobszay Tamás–Estók János–Salamon Konrád–Szerencsés Károly–Tombor László (szerk.) (1998): *Tisztelt Ház! A magyar országgyűlések története 1848–1998*. Puskás Tivadar Távközlési Technikum. h. n. [Budapest]. 144. old.
11. Filep T. G. (2008): i. m. 156. old.
12. Ablonczy B. (2011): i. m. 109. old.
13. Egry Gábor (2008): Az erdélyiség „színeváltozása”. Kísérlet az Erdélyi Párt ideológiájának és identitáspolitikájának elemzésére 1940–1944. *Napvilág Kiadó*. Budapest. 29. old.
14. Az erdélyi képviselők behívásáról szóló törvényjavaslatot nagy beszéd keretében beterjesztette Teleki Pál gróf miniszterelnök. *Ellenzék*. 1940. október 9. 232. szám. LXI. évfolyam. 1. old.
15. Zathureczky Gyula (1940): *Metamorphosis Transylvaniae*. Hitel. *Nemzetpolitikai Szemle*. 1940/9. szám. 212, 215. old.
16. Ablonczy B. (2011): i. m. 109–110. old.
17. Tamási Áron (1943): Kérdés és felelet. Hitel. *Nemzetpolitikai Szemle*. 1943/9. szám. 521. old.
18. Mikó Imre (2003): *Önéletrajz és önbírálat*. In Balázs Sándor: *Mikó Imre. Élet- és pályakép*. Kéziratok, dokumentumok (1933–1968). Polis Könyvkiadó. Kolozsvár. 300. old.
19. Lásd erről: A kormányzó kinevezte a felsőház erdélyi tagjait. *Ellenzék*. 1940. október 17. 239. szám. LXI. évfolyam. 1. old.

20. Gróf Teleki Pál (1940): Erdélyi feladatok. *Ellenzék*. 1940. szeptember 21. 217. szám. LXI. évfolyam. 1-2. old.
21. L. Balogh Béni–Bárdi Nándor (2008): A dél-erdélyi magyarság jogi és politikai helyzete a második bécsi döntést követően. In Bárdi N., Fedinec Cs., Szarka L.: i. m. 162. old.
22. Ablonczy B. (2011): i. m. 112-113. old.
23. Pártonkívüli parlamenti csoportot alakítottak az erdélyi képviselők. *Ellenzék*. 1940. november 14. 261. szám. LXI. évfolyam. 5. old.
24. Erdélyi magyar szövetség alakítását kezdeményezik az erdélyi képviselők. *Ellenzék*. 1940. november 19. 265. szám. LXI. évfolyam. 8. old.
25. Három napig tartó értekezleten határozták el az erdélyi képviselők az „Erdélyi Párt” megalakítását. *Ellenzék*. 1940. december 17. 289. szám. LXI. évfolyam. 8. old.
26. Bejelentették a képviselőházban az Erdélyi Párt megalakulását. *Kolozsvári Estilap*. 1941. február 8. 32. szám. IX. évfolyam. 3. old.
27. Vita Sándor (1992): Önéletírás. Kézirat. Idézi Kónya-Hamar Sándor (2013): Vita Sándor. *Művelődés*. 2013/3. szám. 19. old.
28. Egry G. (2008): i. m. 35. old.
29. Teleki Béla gróf lett az Erdélyi Párt országos elnöke. Ötszáz tagozati vezető jelenlétében zajlott le a Redout falai között a történelmi jelentőségű ülés. *Kolozsvári Estilap*. 1941. május 28. 121. szám. IX. évfolyam. 1-3. old.
30. Ablonczy B. (2011): i. m. 110. old.
31. Megválasztották a párt országos vezetését. *Kolozsvári Estilap*. 1941. május 28. 121. szám. IX. évfolyam. 6. old.
32. Mikó Imre (1943): A magyar országgyűlés. In *Hitel*. *Nemzetpolitikai Szemle*. 1943/12. szám. 754. old.
33. Bárdi Nándor (2006): A múlt, mint tapasztalat. A kisebbségből többségbe került erdélyi magyar politika szemléletváltása 1940–1944 között. *Limes Tudományos Szemle. Észak-Erdély 1940–1944*. 2006/2. (70.) szám. 44. old.
34. Mikó I. (1943): i. m. 754. old.
35. *Ibidem*. 753. old.
36. Magyar Nemzeti Levéltár. Országos Levéltár. [A továbbiakban: MNL OL]. P 2256. No. 117. Teleki Béla iratai 1942–1944. 1. csomó. 143. tétel. 3373./1943. sz. Dr. Páll György főtitkár jelentése Teleki Béla pártelnöknek. Kolozsvár. 1943. december 9. 1. old.
37. Magyar reformot! Gróf Teleki Béla beszéde az Erdélyi Párt kolozsvári és Kolozs vármegyei tagozatainak 1943. szeptember hó 12-én, Kolozsváron tartott nagyválasztmányi gyűlésén. Az Erdélyi Párt kiadása. Kolozsvár. 1943. 16. old.
38. Erdély a magyar Képviselőházban II. Az Erdélyi Párt kiadása. Kolozsvár. 1943. 42. old.
39. Minderről részletesebben lásd: Bethlen Béla (1989): Észak-Erdély kormánybiztosa voltam. *Zrínyi Katonai Kiadó*. Budapest. 26-28. old.; Csatári Dániel (1968): *Forgószelemben (Magyar–román viszony 1940–1945)*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 44. old.; Filep T. G. (2008): i. m. 157. old.

40. Erdély a magyar Képviselőházban II. (1943): i. m. 40. old.
41. Az Erdélyi Párt programja. Az Erdélyi Párt kiadása. Marosvásárhely. 1942. 7. old.
42. Ibidem. 7. old.
43. Lásd erről bővebben: L. Balogh B.–Bárdi N. (2008): i. m. 162-167. old.
44. László Dezső képviselő az adott időpontban éppen a Kolozsvár-Belvárosi Református Egyházközség Farkas utcai templomában tartott istentiszteletet. Lásd erről: Balázs Sándor (2004): László Dezső a magyar parlamentben. In Cseke Péter (szerk.): László Dezső emlékezete 1904–2004. Polis Könyvkiadó. Kolozsvár. 119-120. old.
45. Az Erdélyi Párt programja (1942): i. m. 6. old.
46. Tibori Szabó Zoltán (2012): Zsidlic – A kolozsvári Zsidó Gimnázium története (1940–1944). Mega Kiadó. Kolozsvár. 20. old.
47. Vita Sándor (1992): i. m. 19. old.
48. A Kolozsvárról deportált zsidók teljes száma valójában meghaladta a 16 000-et. Lásd erről: Murádin János Kristóf (2012): Az 1944-es frontátvonulás Kolozsváron. In Bögre Zsuzsanna, Keszei András, Ö. Kovács József (szerk.): Az identitások korlátai. Traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 40. old.
49. Vita Sándor Budapestről írt levele Vita Zsigmondhoz Nagyenyedre, 1984. május 7-én. In Györfi Dénes (2009): Kedves Zsigmond. Vita Sándor levelei Vita Zsigmondhoz. Mentor Kiadó. Marosvásárhely. 303. old.
50. Mikó Imre (2003): A négy év vázlata (1944. márc. 19-ig). In Balázs S. (2003): i. m. 331. old.
51. Pritz Pál (2011): Magyar külpolitika – a csatlósság és a revízió között. In uő: Az objektivitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág. 20. századi metszetek. Magyar Történelmi Társulat. Budapest. 127. old.
52. Bölöny József (1978): Magyarország kormányai 1848–1975. A Magyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltár és történeti forrástudományok 2. Akadémiai Kiadó. Budapest. 68. old.
53. Bakos Aladár: Hogyan és mit dolgozik az erdélyiek parlamenti csoportja? Tanulságos beszélgetés Botár Istvánnal, a parlamenti csoport főtítkárával. Kolozsvári Estilap. 1941. március 31. 73. szám. IX. évfolyam. 5. old.
54. MNL OL. P 2256. No. 117. Teleki Béla iratai 1942–1944. 1. csomó. 268. tétel. 634/1944. Bizalmas tájékoztató. Kolozsvár. 1944. június 8. 1. old.
55. Teleki Béla emlékiratai (1993). In Tibori Szabó Zoltán: Teleki Béla erdélyisége. Embernek maradni embertelen időkben. Nis Kiadó. Kolozsvár. 16. old.
56. Ablonczy B. (2011): i. m. 114. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

- Magyar Nemzeti Levéltár. Országos Levéltár. P 2256. No. 117. Teleki Béla iratai 1942–1944. 1. csomó.
- Dr. Páll György főtitkár jelentése Teleki Béla pártelnöknek. Kolozsvár, 1943. december 9. 1. old.
- Bizalmas tájékoztató. Kolozsvár. 1944. június 8. 1. old.

Az Erdélyi Párt kiadványai

- Az Erdélyi Párt programja. Az Erdélyi Párt kiadása. Marosvásárhely. 1942.
- Erdély a magyar Képviselőházban II. Az Erdélyi Párt kiadása. Kolozsvár. 1943.
- Magyar reformot! Gróf Teleki Béla beszéde az Erdélyi Párt kolozsvári és Kolozs vármezei tagozatainak 1943. szeptember hó 12-én, Kolozsváron tartott nagyválasztmányi gyűlésén. Az Erdélyi Párt kiadása. Kolozsvár. 1943.

Szakkönyvek

- Ablonczy Balázs (2011): A visszatért Erdély 1940–1944. Jaffa Kiadó. Budapest.
- Aurică, Simion (1996): Dictatul de la Viena [A bécsi diktátum]. Ediția a II-a. Editura Albatros. București.
- Bölgny József (1978): Magyarország kormányai 1848–1975. A Magyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltár- és történeti forrástudományok 2. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Csatári Dániel (1968): Forgósélben (Magyar–román viszony 1940–1945). Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Dobszay Tamás–Estók János–Salamon Konrád–Szerencsés Károly–Tombor László (szerk.) (1998): Tisztelt Ház! A magyar országgyűlések története 1848–1998. Puskás Tivadar Távközlési Technikum. h. n. [Budapest].
- Egry Gábor (2008): Az erdélyiség „színeváltozása”. Kísérlet az Erdélyi Párt ideológiájának és identitáspolitikájának elemzésére 1940–1944. Napvilág Kiadó. Budapest.
- Gyórfi Dénes (2009): Kedves Zsigmond. Vita Sándor levelei Vita Zsigmondhoz. Mentor Kiadó. Marosvásárhely.
- L. Balogh Béni (2002): A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés. Múltunk Könyvek. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda.
- Romsics Ignác (2003): Magyarország története a XX. században. Harmadik, javított és bővített kiadás. Osiris Kiadó. Budapest.
- Tibori Szabó Zoltán (2012): Zsidlic – A kolozsvári Zsidó Gimnázium története (1940–1944). Mega Kiadó. Kolozsvár.

Tanulmányok

- Balázs Sándor (2004): László Dezső a magyar parlamentben. In Cseke Péter (szerk.): László Dezső emlékezete 1904–2004. Polis Könyvkiadó. Kolozsvár. 99-122. old.
- Bárdi Nándor (2006): A múlt, mint tapasztalat. A kisebbségből többségbe került erdélyi magyar politika szemléletváltása 1940–1944 között. Limes Tudományos Szemle. Észak-Erdély 1940–1944. 2006/2. (70.) szám. 43-70. old.
- Filép Tamás Gusztáv (2008): A „visszatért” magyarok és nem magyarok beilleszkedése, jogi helyzetük és magatartásuk. In Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László (szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 154-161. old.
- Fogarasi Zoltán (1944): A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságokint 1941-ben. Magyar Statisztikai Szemle. 1944/1-3. szám. 1-20. old.
- Kónya-Hamar Sándor (2013): Vita Sándor. Művelődés. 2013/3. szám. 18-20. old.
- Korom Mihály (1988): A második bécsi döntéstől a fegyverszünetig. In Rácz István (szerk.): Tanulmányok Erdély történetéről. Csokonai Kiadó. Debrecen. 170-177. old.
- L. Balogh Béni–Bárdi Nándor (2008): A dél-erdélyi magyarság jogi és politikai helyzete a második bécsi döntést követően. In Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László (szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 162-167. old.
- Mikó Imre (1943): A magyar országgyűlés. In Hitel. Nemzetpolitikai Szemle. 1943/12. szám. 751-760. old.
- Murádin János Kristóf (2012): Az 1944-es frontátvonulás Kolozsváron. In Bögre Zsuzsanna, Keszei András, Ö. Kovács József (szerk.): Az identitások korlátai. Traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől. L'Harmattan Kiadó. Budapest. 39-47. old.
- Pritz Pál (2011): Magyar külpolitika – a csatlósság és a revízió között. In uő: Az objektivitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág. 20. századi metszetek. Magyar Történelmi Társulat. Budapest. 125-141. old.
- Tamási Áron (1943): Kérdés és felelet. Hitel. Nemzetpolitikai Szemle. 1943/9. szám. 521-523. old.
- Thirring Lajos (1940): A visszacsatolt keleti terület. Terület és népesség. Magyar Statisztikai Szemle. 1940/8-9. szám. 622-678. old.
- Zathureczky Gyula (1940): Metamorphosis Transylvaniae. Hitel. Nemzetpolitikai Szemle. 1940/9. szám. 199-230. old.

Memoáirodalom

- Bethlen Béla (1989): Észak-Erdély kormánybiztosa voltam. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest.
- Mikó Imre (2003): A négy év vázlata (1944. márc. 19-ig). In Balázs Sándor: Mikó Imre. Élet- és pályakép. Kéziratok, dokumentumok (1933–1968). Polis Könyvkiadó. Kolozsvár. 320-334. old.

Mikó Imre (2003): Önéletrajz és önbírálat. In Balázs Sándor: Mikó Imre. Élet- és pályakép. Kéziratok, dokumentumok (1933–1968). Polis Könyvkiadó. Kolozsvár. 294-314. old.

Teleki Béla emlékiratai (1993). In Tibori Szabó Zoltán: Teleki Béla erdélyisége. Embernek maradni embertelen időkben. Nis Kiadó. Kolozsvár. 11-18. old.

Vita Sándor (1992): Önéletírás. Kézirat.

Cikkek

A kormányzó kinevezte a felsőház erdélyi tagjait. Ellenzék. 1940. október 17. 239. szám. LXI. évfolyam. 1. old.

Az erdélyi képviselők behívásáról szóló törvényjavaslatot nagy beszéd keretében betejestette Teleki Pál gróf miniszterelnök. Ellenzék. 1940. október 9. 232. szám. LXI. évfolyam. 1. old.

Bakos Aladár: Hogyan és mit dolgozik az erdélyiek parlamenti csoportja? Tanulságos beszélgetés Botár Istvánnal, a parlamenti csoport főtitkárával. Kolozsvári Estilap. 1941. március 31. 73. szám. IX. évfolyam. 5. old.

Bejelentették a képviselőházban az Erdélyi Párt megalakulását. Kolozsvári Estilap. 1941. február 8. 32. szám. IX. évfolyam. 3. old.

Erdélyi magyar szövetség alakítását kezdeményezik az erdélyi képviselők. Ellenzék. 1940. november 19. 265. szám. LXI. évfolyam. 8. old.

Gróf Teleki Pál (1940): Erdélyi feladatok. Ellenzék. 1940. szeptember 21. 217. szám. LXI. évfolyam. 1-2. old.

Három napig tartó értekezleten határozták el az erdélyi képviselők az „Erdélyi Párt” megalakítását. Ellenzék. 1940. december 17. 289. szám. LXI. évfolyam. 8. old.

Megválasztották a párt országos vezetőségét. Kolozsvári Estilap. 1941. május 28. 121. szám. IX. évfolyam. 6. old.

Pártonkívüli parlamenti csoportot alakítottak az erdélyi képviselők. Ellenzék. 1940. november 14. 261. szám. LXI. évfolyam. 5. old.

Teleki Béla gróf lett az Erdélyi Párt országos elnöke. Ötszáz tagozati vezető jelenlétében zajlott le a Redout falai között a történelmi jelentőségű ülés. Kolozsvári Estilap. 1941. május 28. 121. szám. IX. évfolyam. 1-3. old.